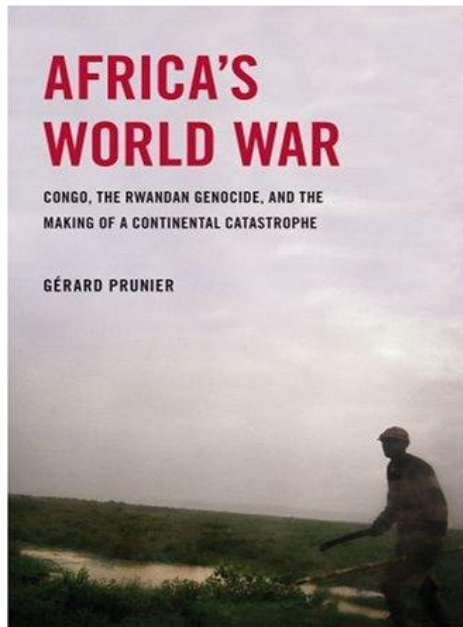

Hettyey András Afrika világháborúja

(PRUNIER, GÉRARD: Africa's World War. Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe)

Ahhoz képest, hogy minden bizonnyal a legtöbb halálos áldozatot követelő konfliktus volt a második világháború óta, meglepően keveset tudunk az 1996 és 2002 közötti első és második kongói háborúról. A közvélemény emlékezetében elsősorban az 1994-es, mintegy 800 ezer áldozatot követelő ruandai népirtás maradt meg, ám azt, hogy a ruandai események egyúttal előkészítői voltak egy sokkal tragikusabb konfliktussorozatnak, csak kevesen tudják. Bár a különböző becslések nagyban eltérnek, abban minden szakértő egyetért, hogy a két kongói háborúban legalább három-, de lehet, hogy öt-hat millió ember vesztette életét. Ezek a hihetetlen számok jól mutatják, hogy a kilencvenes évek felében dühöngő kongói háborúk méltán érdemelték ki az „afrikai világháború” nevet. Ám a két kongói háborút nemcsak az áldozatok száma tette valóságos „világháború-

vá”, hanem a benne részt vevők száma is. A második kongói háborúba – különböző okok és érdekek miatt – nem kevesebb, mint 12 afrikai állam keveredett bele Líbiától Szudánon át Namíbiáig.

Ha a történetíró egy ilyen komplexitású háborút igyekszik alaposan és részletesen leírni, műve szükségszerűen hosszúvá és bonyolulttá válik. Nem történt ez másképp Gérard Prunier 2009-ben megjelent 530 oldalas művével sem. Az elismert francia Afrika-szakértő a történet fonalát 1994 nyarán, a ruandai népirtás „másnapján” veszi fel. (Prunier professzornak a népirtásról magáról írt könyve már klasszikussá vált.)¹ A hutuk által 1994. április–június között elkövetett népirtás egy mélységesen traumatizált országot hagyott hátra, amelynek lakossága a népirtás utáni hónapokban jószereivel kicserélődött. Az Uganda felől győztesen előrenyomuló tutszi RPF- (*Rwandese Patriotic Front*) lázadók elől a hutuk által dominált kormány, a népirtást szervező és végrehajtó *interahamwe*-milícia és a tutszi bosszútól féltő hutu lakosság jelentős része – kétféle ember – a szomszédos Zairébe menekült. Az 1990 óta tartó ruandai polgárháborúban megedződött győztes RPF-harcosok a fővárosba, Kigaliba érve kormányt alakítottak, amelyben – figyelemre méltó módon – 15 hutu miniszter kapott helyet, és csak hat tutszi. A nemzeti egységkormány hatalma azonban erősen korlátozva volt, és hamarosan meg is szűnt, miután egyre több jel utalt arra, hogy a védelmi miniszter – és jelenlegi elnök – Paul Kagame irányításával a tutszik megkezdték bosszúhadjáratukat a Ruandában maradt hutuk – és olykor tutszik! – ellen. Csak 1994 utolsó hónapjaiban 25 és 45 ezer közé tehető azoknak a száma, akikkel az RPF végzett. A kormány egyes hutu tagjai tiltakozásul lemondtak, ám a gyilkosságok annak ellenére is folytatódtak, hogy egy ENSZ-es belső jelentés leszögezte: az RPF célzott és módszeres gyilkosságokat

hajt végre az országban. A nemzetközi közösség mégsem vonta meg a támogatását Ruandától, mivel – Prunier egyik fő tézise szerint – a Nyugatnak rossz lelkiismerete volt amiatt, hogy a népirtás hetei alatt nem tett semmit a mészárlás megakadályozása érdekében. A Nyugat – elsősorban az Egyesült Államok – ezért bármit hajlandó volt elnézni az RPF-nek, és ezt a ruandaiak pontosan tudták. Így történhetett meg, hogy az RPF-gyilkosságokat taglaló ENSZ-jelentés politikai nyomásra eltűnt a szervezet süllyesztőiben, és hogy Ruanda stabil amerikai támogatásra számíthatott a következő években.

A népirtás csak a kezdete volt viszont egy sokkal véresebb konfliktusnak, amely már nemcsak Ruandában, hanem elsősorban a szomszédos, óriási kiterjedésű Zairében (későbbi nevén Kongói Demokratikus Köztársaság) zajlott. A Zairét a végletekig kiszákmányoló vén diktátor, Mobutu Sese Seko 1965 óta tartó uralma alatt az ország, mint olyan, megszűnt létezni. Ebbe a káosz szélén tántorgó és vezető nélküli Zairébe érkezett az a mintegy kétmillió hutu, aki az RPF elől menekült a szomszédos országba. A „szomszédos” itt szó szerint értendő: a menekülttáborok egy része csak pár száz méterre volt a ruandai–zairai határtól, és így várható volt, hogy a helyzet nem fog sokáig békés maradni, hiszen népirtók és áldozatok, hutuk és tutszik, egymástól lőtávolságban éltek. A Zairébe menekült hutuk között megtalálható volt szinte a népirtás előtti teljes ruandai kormány, a köztisztviselői kar nagy része, a jól felszerelt hadsereg tábornokostulközlegényestül, és a ruandai államkincstár. A Goma környéki öt hatalmas zairai menekülttáborban szinte egy „második Ruanda” alakult ki, 450 vendéglővel, 51 gyógyszer-tárral, harminc szabóval, 25 hentessel, négy fényképezéssel, három mozival és két hotellel.² Mindez pedig Zairének két legnyugtalanabb tartományában, Észak- és Dél-Kivuban történt, ahol a helyi –

„autochtón” – lakosság már eddig sem szenvedhette a Ruandából az évszázadok alatt áttelepült kinyarwanda nyelvű hutukat és tutszikat. Utólag természetesen egyszerű már a dolgokat elemezni, de Prunier szerint a nemzetközi közösségnek látnia kellett volna, hogy a népirtás után kialakult helyzet a ruandai–zairai határon nem fog sokáig békésen fennállni. Sajnos nem látta be.

Az első kongói háború végül 1996. augusztus 31-én tört ki, miután a Kongóba menekült hutuk újra és újra támadásokat intéztek Ruanda, valamint a Dél-Kivuban élő tutszik (*banyamulengék*) ellen. Az RPF vezette ruandai kormány ekkor döntött úgy, hogy egyszer és mindenkorra leszámol a határán állomásozó ellenséggel, és megindította támadását Dél-Kivuban. Ruanda ezzel párhuzamosan életre hívta az AFDL (*Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo-Zaïre*) néven egyesülő „kongói lázadók” Laurent-Désiré Kabila vezetésével, akik csatlakoztak Kigali hutuellenes háborújához. (Az AFDL-re azért volt szüksége Ruandának, hogy ily módon kongói színezetet adjon háborújának, amely különben csupán ruandai leszámolásnak tűnhetett volna Zaire területén.) A kialakuló káoszban az RPF–AFDL támadása könnyedén elsöpörte a Zairébe menekült hutu csapatokat, az őket támogató zairai hadsereget – és velük együtt a kivui menekülttáborokat is. A lázadók a nyugatra menekülő hutuk között borzasztó mészárlásokat vittek végbe: becslések szerint a kétmillió menekült – akik közül korántsem mindenki vett részt a népirtásban – 15 százaléka, 300 ezer ember esett áldozatul a harcoknak és a miattuk bekövetkező éhínségnek és betegségeknek.

A Ruanda által felfegyverzett lázadók azonban nem álltak meg a Kivuk határán, hanem felbátorodva Mobutu hadseregének teljes felbomlásától, 1997 májusára az egész országot birtokukba vették. A

főváros, Kinshasa 1997. május 12-én került a lázadók kezére, akiket addigra már nemcsak Ruanda, hanem Uganda, Namíbia, Zimbabwe és Angola is komolyan támogattott. Egy ilyen átfogó kontinentális koalícióval a különben is haldokló Mobutu nem vehette fel a harcot. A vén diktátor végül 1997 szeptemberében hunyt el Marokkóban. Az új elnök a sokak által csak Ruanda bábjaként emlegetett Laurent-Désiré Kabila lett.

Itt érdemes egy pillanatra megállni, és utalni a második háborút is átszövő és életben tartó regionális érdekekre. Amellett, hogy Zaire/Kongó a kilencvenes évekre jószerivel megszűnt államként létezni, ráadásul egy konfliktusok által kiemelten sújtott régió középpontjában is van. A kilencvenes években gyakorlatilag a Zairéval szomszédos összes országban – Zambia kivételével – polgárháború(k) és/vagy fegyveres lázadások folytak. Uganda például azért volt érdekelt Mobutu megdöntésében, mert a diktátor országa északkeleti részén szabad teret és támogatást adott Szudánnak, hogy az ugandai kormány ellen harcoló lázadókat képezzen ki és dobjon harcba. (Uganda a maga részéről fegyverrel és pénzzel támogatta a khartúmi kormány ellen harcoló dél-szudáni SPLA/M-lázadókat.) Hasonló volt az érdeke a régió legfelszereltebb hadseregével rendelkező Angolának, hiszen Mobutu évtizedek óta bázist biztosított az angolai MPLA-kormány ellen harcoló UNITA-lázadóknak. Mint látjuk, az „ellen-ségem ellensége a barátom” – gondolkodásmód volt a konfliktusban részt vevő országok fő külpolitikai vezérelve.

Az első kongói háború lezárásával rövid békeperiódus köszöntött az ország – új nevén Kongói Demokratikus Köztársaság – lakóira. Amikor azonban a teljesen kiszámíthatatlan és diktatórikus tendenciákat mutató Kabila elnök 1998 augusztusában távozásra szólította fel egykori támogatóit,

a ruandai és ugandai hadsereget, elszabadult a pokol. Az 1998 és 2003 közötti második kongói háború talán meg sem érdemli ezt a nevet, hiszen tucatnyi afrikai országból verbuvált zsoldosok, lázadók, egykori népirtók, közönséges banditák, reguláris hadseregek, gyermekkatonák és kalandorok feszültek egymásnak, gyakran értelmezhetetlen érdekek és célok által vezérelve. A második háborúban két nagyobb és gyakran fluktuáló csoportot lehet mégis kitapintani: az egyik Kabila elnök és hadserege, valamint külső támogatói – Angola, Namíbia, Zimbabwe, kisebb mértékben Csád, Líbia és Burundi – volt. A másik oldalon Ruanda és Uganda állt, Kigali és Kampala nem szívesen adták fel az általuk az első háborúban megszállt hatalmas és ércben gazdag kongói területet. Ruanda itt is talált magának egy – jórészt ruandai és kongói tutsziból álló – lázadócsoporthoz, az RCD-t (*Rassemblement Congolais pour la Démocratie*), amellyel Kongó délkeleti részét tartotta éveken keresztül megszállva. Uganda a maga részéről szintén életre hívott egy természetesen „színtisztán kongói” lázadócsoporthoz, a Jean-Pierre Bemba által vezetett MLC-t (*Mouvement pour la Libération du Congo*), amellyel Kongó északkeleti régióját tartotta ellenőrzése alatt. A második háborúnak azonban Kongóhoz már vajmi kevés köze volt. Jól mutatja ezt a háború két nagy ütközete: az egyikben 1998 őszén a dél-kongói gyémántmezők felé törő RCD álcája mögött valójában a ruandai hadsereg ütközött meg az egykori ruandai hutu hadsereggel és Szudán által támogatott ugandai gerillákkal. Kongói harcos alig vett részt az ütközetben. A másik példa még eklatánsabban mutatja az elvileg polgárháborúként indult konfliktus degenerálódását: 2000 májusában az országuktól egyaránt 300 kilométerre fekvő kongói Kisangani városában csapott össze a ruandai és ugandai hadsereg. A tét az volt, hogy kié marad az

ércekben és gyémántban gazdag terület a város körül. A „mindenki mindenki ellen” – logika alapján dühöngő konfliktus következtében 1998 augusztusa és 2000 áprilisa között 1,7 millió ember halt meg, de csak 200 ezer áldozat tulajdonítható a fegyvereknek: a civil áldozatok többsége – és a kongói háborúban kiemelten nagy volt a civil áldozatok száma – éhínségek és betegségek következtében hunyt el.

A második kongói háborúnak végül nem a nemzetközi közösség lázas – és teljesen hatástalan – béke-erőfeszítései vetettek véget, hanem az, hogy 2002-re mindegyik fél belefáradt a háborúba. A dél-afrikai közvetítéssel 2002 decemberében megkötött béke meghagyta Joseph Kabilát – az időközben meggyilkolt Laurent-Désiré Kabila fiát – az elnöki székben. Kongó egy átmeneti nagykoalíciós kormányt kapott, melynek tagjai között az RCD, az MLC, Kabila pártja és a civil társadalom is megtalálható volt. Bár a harcok Kelet-Kongóban folytatódtak – és változó intenzitással a mai napig folynak – a megkötött békeszerződés végre pontot tett a totális háborúra, mely az országban 1996 óta majdnem megszakítás nélkül dühöngött. Prunier 2006-ig viszi el a történet fonalát, amikor az EU támogatásával megtartott választásokon Joseph Kabilát választotta meg a kongói nép elnöknek.

Talán a kongói háborúk fenti, erősen leegyszerűsített összefoglalója is mutatja az események bonyolultságát és az összefüggések komplexitását. Prunier részletes könyve emiatt talán nem ajánlott egy a témával éppen csak ismerkedő „laikus” számára, annál is kevésbé, mert a szerző bizonyos alapismeretek meglétét feltételezi az olvasónál.

Sokszor azonban még úgy is nehezen érthető a könyv, ha az ember némi előismerettel és figyelmesen olvassa: gyakran például nem derül ki, hogy a háború egy-egy adott periódusában kik és milyen okból

harcolnak egymás ellen. Nem kizárólag a szerző hibája továbbá, hogy a háborúban részt vevő tucatnyi ország érdekeit, kapcsolatait, belpolitikai eseményeit nehéz átlátni – márpedig ezek nélkül nehezen értelmezhető az események. A kongói háborúk mellett emiatt szóba kerülnek olyan – olykor nehezen átlátható – mellékszálak is, mint a burundi, angolai, szudáni és a kongó-brazzaville-i polgárháborúk, a két Kivu és Kongó demográfiai viszonyai, Kongó gazdaságtörténete, Namíbia függetlenedése, a Mugabe-féle Zimbabwe tönkremenetele, valamint Amerika, Franciaország, Belgium, Dél-Afrika és az ENSZ sokszor egymással versengő szerepvállalása is – hogy csak néhány példát idézzünk. Zavaró továbbá, hogy a könyvben csak kevés és nagyon gyenge térkép található, valamint az is, hogy a szerző számos érdekes és fontos adalékot csak a végjegyzetek között említ, kényelmetlen lapozgatásra kényszerítve az olvasót.

Prunier műve ezekkel a hiányosságokkal együtt is nagyszerű és úttörő jelentőségű munka. A szerző – kiváló afrikai kapcsolatainak köszönhetően – rengeteg első kézből származó információt tudott szerezni a lázadóktól, ruandai és kongói politikusoktól és titkosszolgálati forrásokból egyaránt – olyannyira, hogy tájékozottságának köszönhetően mára Paul Kagame elnök Ruandájában *persona non gratának* számít, mivel az elsők között figyelmeztetett a mai napig hatalmon lévő RPF túlkapásaira. A szóbeli források mellett lenyűgöző mennyiségű cikket, tanulmányt és jelentést idéz a szerző, mindezt megtétezően saját ruandai élményeivel és meglátásaival. Az említett rengeteg mellékszál pozitívuma, hogy az olvasó megismerkedik tucatnyi közép-afrikai ország történelmével és belpolitikájával, hogy a rengeteg gazdasági, szociális és olykor kulturális vonatkozást ne is említsük.

Prunier könyve tehát jelentős kihívás, ám mindenképp érdemes nekivágni, hiszen a közelmúlt talán legfontosabb afrikai konfliktusáról még nem született ilyen átfogó és alapos munka. Korántsem szívderítő művét Prunier a könyvben szereplő kevés pozitív figura egyikének, Seth Sendashongának ajánlotta. Az 1994-ben létrehozott ruandai egységkormány szókimondó hutu belügyminisztere bátran rámutatott a tutszik által elkövetett vérengzésekre, és emiatt hamarosan menekülnie kellett az országból. Sendashonga – akárcsak milliónyi afrikai társa – nem élte túl a két háborút: a ruandai titkosszolgálat 1998-ban végzett vele Nairobi utcáin. Emléküknek is szól ez a könyv.

Gérard Prunier: *Africa's World War. Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe.*
Oxford: University Press, 2008. 529 old.
ISBN-10: 0195374207, ISBN-13:
9780195374209

¹ Gérard Prunier: *The Rwanda Crisis: History of a Genocide.* London: C. Hurst, 1995.

² 26. o.

(Első közlés: *Külügyi Szemle*, 2009. 3. sz. 202–206. old.)